

Od autorky
úspěšných románů
Tři jablka spadlá z nebe
a **Čtyři ženy a jeden pohřeb**

Narine Abgarjanová

Žít dál

Přeložila Kateřina Šimová

P
R
O
S
T
O
R

P R
O S T
O R

Narine Abgarjanová

**P R
O S T
O R**

Narine Abgarjanová

Žít dál

Kniha o těch, kdo přežili válku.

A o těch, kdo ji nepřežili.

přeložila Kateřina Šimová

Praha, 2024

**P R
O S T
O R**

The publication of the book was negotiated through
Banke, Goumen & Smirnova Literary Agency (www.bgs.agency.com)

© Narine Abgaryan 2018

Translation © Kateřina Šimová 2024
Czech edition © PROSTOR 2024

ISBN 978-80-7260-595-8

Místo předmluvy. Zanzan

„Zanzan! Hej, Zanzan! Nechceš hrušku?“

Zanzan má dlouhé řasy a šeríkové oči. Husté měděné vlasy bez šedin. U spánků se jí kroutí do neposlušných loken.

Podávám jí hrušku. Dívá se skrze mě, neuhýbá pohledem.

„Vezmi si hrušku, Zanzan.“

Vrtí hlavou.

Zanzan má olivovou, zrzavě kropenatou pleť. Je neobyčejná, druhá taková tu není.

„Co bych ti mohla nabídnout?“

Zakrývá si ústa hřbetem ruky. Čáru života má nezřetelnou, krátkou, přerušenu v půli cesty.

„Zanzan?“

„Hm?“

„Pověz mi něco.“

Mlčí. Má bledé, dlouhé prsty, na prsteníčku levé ruky jednoduchý prstýnek. Stojí s legračně překříženými nohama. Na kotníku má škrábanec ve tvaru půlměsíce.

„Kdy sis to udělala?“

Pokrčí rameny. Nepřítomně, jakoby sama pro sebe se usmívá.

Nejraději bych ji objala a přitiskla si ji na prsa, jenže to nejde. Zanzan nemá ráda, když se jí někdo dotýká.

„Kdybych to uměla, namalovala bych tvůj portrét.“

Dívá se nedůvěřivě. Po chvíli váhání si hrušku vezme.

„Řekni mi něco, Zanazan.“

Odejde a pečlivě za sebou zavře dveře.

V duchu pozoruji, jak sestupuje po schodech, jedno patro za druhým. Pak se vynoří ze studeného průjezdu na sluncem zalitý dvůr.

„Zanazan! Hej, Zanazan!“ pokřikují na ni děcka.

Zanazan jde dál, ani se neohlédne. Cop má přehozený přes rameno, dole stažený legrační gumičkou.

Když začala válka, byla těhotná. Stahy jí začaly během bombardování. Sanitku zavolat nešlo, telefony byly hluché, u sousedů se o pomoc říct nedalo, přece je člověk nebude nutit riskovat život. Snažila se vydržet do poslední chvíle. Když už byla bolest k nevydržení, sebrali se s mužem a vyrazili do nemocnice. Muže zabily střepiny, které skrz něj prolétly, dítě se nepodařilo zachránit. „Zanazan! Hej, Zanazan!“ pokřikují děcka.

Jde dál, ani se neohlédne.

Žije sama se staříčkou tchyní.

„Kdo se o tebe postará, až odejdu?“ pláče tchyně.

Zanazan se pokorně, klidně usmívá. Podává jí hrušku.

„Hmmm.“

Má dlouhé husté řasy a šeríkové oči. Viděli jste někdy šeríkové oči? Já ano. U Zanazan.

Mereloc

Metaxija Ginamancová vychází z domu časně zrána, když se teprve začíná rozednívat. Z cypřišového háje vzlétlo hejno vlaštovek, krouží vysoko nad hlavou a čmárá ostrými křídly po plátně rychle blednoucího nebe. Potichu padá první rosa, hustá, životodárná, a vyprovází noc. Cvrček si popletl čas a spustil táhlou písničku: „Cvrrrk, cvrrrk, cvrrrrk.“

Dobré jitro, nebožátko, pozdraví ho v duchu Metaxija. Cvrček, jako by ji uslyšel, se zarazí v půli dechu a utichá.

Dnes je *Mereloc*, památka zesnulých. Lidé tradičně nejprve chodí na panychidu a teprve pak navštěvují hroby. Metaxija se dřív taky řídila tradicí, ale jednoho dne usoudila, že se nehodí návštěvu zemřelých odkládat: k čemu je jim liturgie, když už jsou tam, kde lidské záležitosti nemají žádný význam. Proto došla k závěru, že by bylo správnější v den jejich památky nejprve zajít na hřbitov a teprve pak se věnovat ostatním věcem. Aby zahrnala pochybnosti, zašla se poradit s knězem. Ten ji vyslechl a souhlasně pokýval hlavou: „Dělej, jak uznáš za vhodné, a jestli je to tak pro tebe lepší...“ Pro Metaxiju to tak bylo lepší.

Na hřbitov to není daleko. Cesta dlážděná říčními kameny se vine mezi domy, pak se prudce stočí a šplhá vzhůru po svahu kopce až tam, kde se k sobě nízkými ohrádkami tisknou další a další místa posledního

odpočinku Berdských. Lidé odcházejí jako o závod. Zdá se, že ještě nedávno byl Razmikův hrob hned zkráje, a teď se k němu člověk musí prodírat přes tři řady. Metaxija mu našla takové místo, aby měl dost prostoru i nebe. Nechala ho položit zprava, pod klenbu smuteční vrby. Nalevo položí ji, až přijde čas, už to má domluvené, a hrobníku Caturovi dokonce zaplatila předem. Catur se zdráhal, ale trvala na tom: „Podívej se na sebe, jsi jenom kost a kůže. Co když si pro mě smrt přijde v zimě, za největšího mrazu? Kde vezmeš sílu kopat promrzlou zem? Takhle si naliješ talíř fazolové polévky, přidáš si do ní vepřové škvarky, zapiješ to stopkou dřínovice... Bude ti dobře a já budu taky spokojená, jako bych tě hostila sama!“ Catur si peníze vzal, ale příští jaro se objevil u Metaxiji a zryl jí zeleninovou zahradu. „To se od té lopaty nedokážeš ani na chvíli odtrhnout?“ zavtipkovala. „Přirostla mi k srdci,“ ušklíbl se kysele Catur a opřel se ramenem do násady.

A tak to jde už kolikátý rok. Na jaře zryje zahradu, na podzim pomůže sklídit brambory a kukuřici. Metaxija ho zpočátku přemlouvala, ať to nedělá, ale pak se s tím smířila. Když sem chodí, asi to tak má být. Z vděčnosti pletla Caturovým dětem čepice s velkými bambulemi. Má tři děti, jako stupínky. Vypadají v těch pestrobarevných čepicích jako veselí trpaslíci.

Na hřbitově je takové ticho, že ho neruší ani trylkování drozdů. Metaxija velmi pečlivě poklízí hrob – omyje a dosucha utře ohradu, vytrhá plevel a zalije květiny. Když očistí náhrobní kámen od prachu a cákanců

deště, vyvstane na něm v němé výčitce datum narození a úmrtí. Zadrží dech déle, než jí stačí síly. Copak se dá smířit s tím, že odcházejí mladí? V sedmnácti se má jen žít a žít.

Když dokončí úklid, odsype na smuteční mísu pár zrněk kadidla a opatrně škrtne sirkou. Zatímco ranní vítr rozhání nasládlý těžký dým, sedí Metaxija s rukama složenýma v klíně na nízké lavičce a dívá se za obzor. Tam, za dalekým shrbeným kopcem, kam se nedá dokřičet ani doletět, zůstal hrob jejího muže. Kdo by si pomyslel, že štěstí, kterého se jí dostalo, bude trvat tak krátce! Vyrostla v milující rodině – otec, matka, tři starší bratři. Na vdavky nepomýšlela, protože se nevyvedla – měla velký nos, příliš tenké rty a šilhala. Smířila se s tím, že zůstane sama, a pomáhala s péčí o synovce a neteře, které milovala nade vše. Po čtyřicítce se ale ke svému vlastnímu překvapení vdala – za Razmikova otce. Odstěhovala se za hranice do jeho rodného Omarbejli, kde žilo pět arménských rodin na sedmdesát ázerbájdžánských. Razmikovi bylo třináct, byl v náročném, pubertálním období a otec si s ním nevěděl rady. Na vesnici ho litovali – ubohý sirotek, jako by nestačilo, že ztratil matku, ještě se mu otec záhy oženil s jinou. Kdo kdy viděl, aby si macecha nevlastního syna zamilovala?! Jen co si pořídí vlastní děcko, začne dělat klukovi ze života peklo. Metaxija si řeči nevšímala, ale v hloubi duše se také obávala, že jestli porodí vlastní dítě, od Razmika se odvrátí. Proto se nikdy neodhodlala otěhotnět. Za čtyři roky o muže přišla – uprostřed

noci dostal mrtvici, vykřikl děsivou bolestí, prohnul se, vrazil do ní loktem a znehybněl. Razmik se kategoricky odmítl přestěhovat do Arménie, i když ho Metaxija velice přemlouvala. „Kam bych jezdil, mám tu školu, letos budu maturovat!“ protestoval. Ustoupila, ale musel jí slíbit, že se odstěhují, jakmile nastoupí na vysokou školu. Razmik souhlasil, ovšem pod podmínkou, že do Berdu přestěhuje i hrob jeho rodičů. To ji doopravdy urazilo: „Jak sis mohl myslet, že je tu nechám!“ Objal ji a rozplakal se. Od toho dne pro něj byla druhá máma. Někdy říkal prostě Dvojka. A ona mu žertem oplácela a oslovovala ho Jedničko. Tak si žili a volali na sebe: „Jedničko!“ „Dvojko!“ „Dvojko!“ „Jedničko!“

Když začala válka, lidé v příhraničních vesnicích se nijak zvlášť neznepokojovali – rodiny se tu celá desetiletí přátelily a vzájemně se navštěvovaly. Válka je někde daleko, to se nás netýká, nepochybovali. „S boží pomocí,“ přitakávala Metaxija. Proto taky s klidným srdcem odjela navštívit nemocnou matku. Jen navařila a poprosila sousedku, aby posbírala vyprané prádlo, Razmik by na to stejně zapomněl. Pozdě v noci přišly zprávy, že se v Omarbejli něco děje: od hranic byla slyšet střelba a bylo vidět, jak někde hoří. Dostala se tam až za dva dny. Dům stál celý a nepoškozený, akorát vrata byla prohnutá, jak do nich narazilo něco těžkého. Metaxija nechápavě přejela po prohlubni prstem a pocítila drásavý dotyk zohýbaného kovu. Na prádelní šnůře viselo přesušené ztvrdlé prádlo. V domě bylo takové ticho, že bylo slyšet tlukot vlastního srdce.

Razmik nikde nebyl, ale nakonec ho objevila vzadu na dvoře, narychlo zaházeného hroudami hlíny a zahradním náčiním. Metaxija mu smetla hlínu z tváře a podržela ji v rukách. Aniž si uvědomovala, co dělá, trochu té hlíny spolkla a začala se dávit hrůzou a bolestí, zbytek si nasypala do zánadří. Roztopila kamna a dala ohřívat vodu. Vytáhla ze sklepa velký lavor, ve kterém namáčela vlnu. Položila do něj Razmika. Opatrně, se zatajeným dechem ho umývala, jako by se bála, aby ho neprobudila. Uvědomila si, že ho nikdy dřív neviděla nahého, a potichu, aby zakryla rozpaky, šeptala: „Jaký jsi statný, chlapče můj, jaké máš krásné tělo. Jak jsi urostlý, pro život, pro radost, pro štěstí. Nebýt té rány na břicho... Ale já ji převážu, aby tu krásu nekazila. Dám ti ten oblek, co jsme ti koupili k maturitě. A ty tvé neposlušné vlasy ti sčešu dozadu, nikdy ses nenechal, vrátil jsi hlavou a šklebil ses – nech mě, to je dobré! Máš takové vysoké hladké čelo, a nechtěl jsi ho ukazovat...“

Boty musela oželet, na roztráštěná chodidla se nedaly nazout. „Zabíjet se přece dá jen tak, bez mučení. K čemu člověka ještě mučit?“ šeptala Metaxija, když Razmikovi balila chodidla do ručníku. Vytáhla z kůlny kárku, vystlala ji měkkým plédem, uložila ho a vyjela ze dvora. Sousední domy ji vyprovázely naprostým mlčením. Metaxija se ani jednou neohlédla, aby jim věnovala pohled na rozloučenou. Loučíte se s těmi, komu máte co říct. Jim neměla, co by řekla.

Poryv větru s sebou přinesl ostrou vůni jehličí a vzdálený hlas řeky probuzené vesnicí. Slunce, které

sotva vykouklo zpoza Panenské skály, pozlatilo nebe od hlavy k patě. Metaxija vzdychla, zvedla se, zavřela smuteční mísu a uklidila ji do výklenku. V záhlaví hrobu nechala krajíc domácího chleba – pro nebeské anděly. Rozloučila se a poprosila, aby se nebál a netesknil: „Razmiku-*džan*, za týden zase přijdu.“ Při odchodu za sebou pevně zavřela branku ohrady.

Berd se probudil smíchem dětí, pokašláváním mužů a šeptem žen. Metaxija scházela ze svahu a nabírala do plic ranní vzduch. Musela si pospíšit, za chvíli začne mše za zemřelé. Mrtvým je pochopitelně k ničemu. Potřebnější je pro živé.

Punčocháče

V únoru dovršil Catur Majinanc tolik let, kolik bylo jeho otci, když odešel na frontu. Catur si dosud pamatoval, jak se matka pověsila otci na krk, vrtěla hlavou a hlasem ochraptělým od pláče opakovala: Nesmiš, nikam tě nepustím. Bosé nohy jí kmitaly ve vzduchu – byla malá, svému muži sahala sotva po ramena, velmi hubená, téměř průsvitná, lehká jako peříčko. Sousedé jí říkali panenka Arusjak – pro její krásu a křehkost. Každý se divil, kde se v obyčejné vesnické ženě vzalo tolik půvabu – pracuje na poli, pere prádlo v řece, a přitom vypadá jako porcelánová figurka: něžná, jemná, nadpozemská. Caturovi tehdy bylo čtrnáct let, stál tam, tiskl k sobě vzlykající mladší sestry a ze všech sil se snažil nerozplakat. Otec zachytil jeho pohled a bezhlesně poprosil: Vezmi ji. Catur opatrně chytil matku v podpaží a přitáhl ji k sobě. Myslel si, že se bude vzpouzet, ale pustila se a zjihla mu v náručí.

„Dávej na holky pozor,“ utrousil otec a odešel, aniž počkal na odpověď. Právě tak si ho Catur zapamatoval: lehce sehnutého ve futrech dveří – sice věděl, že se o ně neprašτί, ale stejně se pokaždé sehnul, když vycházel ven. Jako by se zmenšoval, když opouštěl dům.

Na fotografiích otce nepoznával: byl na nich mohutný, lehce shrbený, předčasně zšedivělý a nemístně veselý chlapík, který se směje, až má z očí jen úzké škvírky. Ukázalo se, že předčasné šediny jsou dědičné – Catur

začal šedivět už na škole a ve třiceti mu v kštici nezůstal jediný tmavý vlas. Matka ho ujišťovala, že se otci velmi podobá. On to tak sice nevnímal, ale s radostí souhlasil. Ne že by mu to přinášelo útěchu, aspoň mu to však pomáhalo si na svou ztrátu zvyknout.

Na konci února bylo Caturovi třicet tři let. Přijely sestry s manžely a dětmi. Seděli spolu do noci a vzpomínali na dětství. O otci nemluvili, každý z nich o něm raději přemýšlel o samotě. Rozešli se krátce před půlnocí. Děti klímaly u teplých kamen – syté, malátné, vydováděné. Zatímco je sestry sbíraly k odchodu, Caturova žena Agnessa jim rozdávala drobné dárky – holčičkám ručně vyrobené korálky a klukům *gulpy*, pletené ponožky z hrubé příze. Děti ji políbily do dlaně, jen ta nejmenší se jí pověsila na krk, aby ji přiměla se sklonit, ale bratr ji včas zastavil – copak jsi zapomněla, že jí to nejde? Catur cácoruku popadl a zvedl ji k ženě. Ta se rozesmála a vrazila jí pusou na nos. Jejich děti tiše stály vedle jako stupínky: pět, čtyři a holčičce dva a půl roku. Agnessa moc chtěla holčičku a nakonec se dočkala.

Do postele se dostali až po půlnoci. Nejprve usпали děti, ona pak umyla nádobí a on vytřel podlahu – to by nezvládla, nemůže se shýbat, a navíc je po celém dni na nohou hodně unavená. „Na nohou,“ hořce se ušklíbl Catur. Agnessa vycítila, v jaké je náladě, a zeptala se, aniž se k němu otočila: „Na co myslíš?“ „Na to, jak to máš těžké. Dřív tu byla matka, ale teď...“ zarázil se a zmlknul. Pokrčila rameny – copak tohle jsou

nějaké těžkosti? Přikývl na souhlas. Copak tohle jsou nějaké těžkosti!

Už sedmnáct let Catur pohřbíval Berdské – od té doby, co se vrátily otcovy ostatky. Tehdy zašel na hřbitov a poprosil hrobníka Megraba, aby mu vysvětlil, jak správně vyhloubit jámu. Megrab mu obšírně povyprávěl o správné hloubce a šířce hrobu, o vlastnostech půdy a spodních vod. Vysvětlil mu, kde má být záhlaví, a čepelí lopaty nakreslil na zemi obdélník. Ostatní zvládl Catur sám. Zatímco matka a sestry otce oplakávaly, on mu kopal hrob. Po pohřbu na hřbitově zůstal pracovat – zpočátku jako Megrabův pomocník, a když pak zemřel, tak jako hrobník. A tak žil jako převozník mezi tímto a oním světem. Na sebe nemyslel, podporoval sestry, aby vystudovaly a vdaly se, nejprve jedna, pak druhá. Matka se pořád trápila, že se ještě neoženil, ale on nad tím vždycky jen mávl rukou – to počká, navíc jakápak svatba, když je kolem tolik trápení.

Jednou musel kopat dva dětské hroby. Na pohřbu jednu rakev otevřeli, ale druhou ne. Myslel si, že druhé dítě výbuch hodně znetvořil, ale dozvěděl se, že v druhé rakvi leží ženské nohy. Rodina se ukryla před bombardováním ve sklepech, byla velká zima a nestačili se pořádně obléct – vyběhli z domu jen v nočních košilích. Matka se bála, že dcera nastydne, bědovala, že jí měla vzít aspoň teplé punčocháče, aspoň ty punčocháče. Když byl chvilku klid, vyběhla pro oblečení a holčička vyrazila za ní. Zabil ji výbuch a matce to utrhlo nohy.

„Zůstala naživu?“ zeptal se Catur. „Co to může být za život?“ následovala odpověď.

Agnessu spatřil za několik měsíců. Seděla na verandě otcovského domu a louskala hrách. Vlasy měla ostříhané nakrátko a zastrčené za uši, na levé tváři byla pod lícní kostí vidět malá růžová jizva. Říkalo se, že ta jizva je dílem jejího bývalého muže, který jí neodpustil smrt dítěte. Catura tehdy překvapila mrtvolná bledost jejích prstů a to, jak jimi pořád pohybovala, i když dokončila práci, jako by přebírala prázdný vzduch. Nějakou dobu ji pokradmu pozoroval, ale pak to nevydržel a zeptal se: „Proč hýbete těmi prsty?“ „Odvádí to pozornost,“ odpověděla prostě.

Její matka přinesla na verandu kouřící džezvu kávy, sama ji nepila, ale navrhla, že bude věstit z kávové sedliny. Obrázek na stěnách hrnků nevěstil nic dobrého: rozčarování, klepy, starosti. „Je mi jasné, o jaké starosti jde,“ postěžovala si matka a postavila hrnek stranou. „Pořád se mi nedaří sehnat protézy, do města jsem jela už třikrát, a nic. Musí se přece učit znovu chodit!“ povzdechla si a táhle zahořkovala: „Holčička moje nešťastná.“ Agnessa se k ní přitulila, dotkla se rty její tváře, ale nepolíbila ji, zůstala jen tak sedět s rty přitisknutými k matčině tváři a bylo v tom tolik něhy a prostoty, až se Caturovi sevřelo srdce.

„Zrovna zítra musím do města, dejte mi adresu kliniky,“ odkašlal si. A aby rozehnal pochybnosti, rychle dodal: „Musím tam zajet kvůli práci, nakoupit nějaké nářadí.“ I matce vysvětlil náhlý odjezd potřebou

nakoupit náradí. Arusjak se na nic neptala, jen si povzdechla.

Za války byla po protézách velká shánka, proto se dodací lhůty všech objednávek protahovaly. Ale Catur udělal na klinice notnou scénu a podařilo se mu je dostat. Na zpáteční cestu si pořídil dvě jízdenky – ukázalo se, že protézy jsou tak těžké a neskladné, že nejdou vézt jen tak v ruce, a dát je do zavazadlového prostoru se bál – co kdyby se jim něco stalo. A tak je vezl na vedlejším sedadle a pevně je přidržoval, aby nespadly.

Společně se všechno učili znovu: chodit, usmívat se, dýchat. Když přišlo jaro, požádal ji Catur o ruku. Vzala si čas na rozmyšlenou a po dlouhém váhání souhlasila. Svatbu neslavili – jaképak veselí, když je všude tolik trápení! Agnessa toužila po holčičce, ale rodili se kluci – nejdřív jeden, pak druhý. Lékaři s poukazem na slabé zdraví doporučovali s třetím dítětem počkat, ale neposlechla a nakonec porodila holčičku. Dala jí jméno své mrtvé dcery, protože pevně věřila, že pokud žije jméno, žije i člověk. Catur to ženě nerozmlouval, ačkoli nebyl nadšený, že dceru pojmenovali po mrtvém dítěti. Vlastně s ní o tom nikdy nemluvil, jaký smysl má diskutovat o něčem, co se stejně nedá změnit. Agnessa děti milovala nade vše a nic jim neupírala. Třásla se o ně jako list osiky. Panicky se bála, aby nenastydly, proto nelitovala peněz a nakupovala haldy teplého oblečení do zásoby až vyrostou: svetry, bundy, teplé botky, palčáky a šály. Jediné, co nikdy nekoupila, byly punčocháče. A tak děti chodily za mrazů

ve dvojích vlněných kalhotách a kolébaly se jako nemotorná housata. A v legračních čepicích s bambulemi, které jim pletla Metaxija Ginamancová.